

**КОЛОКАЦІЇ З КОМПОНЕНТОМ «РОЗПАЧ»
В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ
І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ**

Петренко Є. М.

аспірантка

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

Національної академії наук України

вул. Грушевського, 4, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-0254-1241

ievgeniiapetrenko1991@gmail.com

Ключові слова: колокації, ідіома, фразеологізм, емоція «розпач», лінгвістичний корпус, метафоризація.

У статті викладено результати дослідження колокацій з лексичним компонентом зі значенням ‘розпач’ в англійській, німецькій та українській мовах, а також висвітлено деякі особливості їх перекладу крізь призму аналізу внутрішньої форми елементів колокацій. Дослідження було проведене шляхом структурно-функціонального та дистрибутивного аналізу з елементами когнітивного підходу. Фактичний матеріал дослідження було відібрано методом суцільної вибірки з національних лінгвістичних корпусів української, англійської та німецької мов, а саме: «Генеральний регіонально анотований корпус української мови», “British National Corpus”, “Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache”. У статті розглядаються як усталені, кодифіковані колокації, що зафіксовані в лексикографічних джерелах, так і типові поєднання слів на основі їх частотності у зазначених вище лінгвістичних корпусах. Термін «колокація» у вітчизняній лінгвістиці представлений відносно недавно, з огляду на що він не закріпився остаточно й іноді трактується досить широко. У цій статті надається його уточнене визначення та критерії відмежування від таких суміжних термінів, як ідіома та фразеологізм. Колокації перебувають у перехідній зоні між лексикою та фразеологією, оскільки вони не мають чіткої метафоризації. У цій статті на основі наявних класифікацій колокацій за різними ознаками було здійснено класифікацію колокацій із компонентом зі значенням ‘розпач’ в англійській, німецькій та українській мовах за їх лексичним складом із зазначенням особливостей їх відтворення мовою перекладу залежно від групи, до якої належить колокація. Оскільки на лексичне значення слова впливає як контекст, так і синтагматичні партнери лексеми, словникові одиниці можуть набувати нових значень чи відтінків значень у мовленні. Саме тому лінгвістичні корпуси виступають плідним матеріалом для аналізу функціонування слів. Корпуси допомагають виявити, яким чином і як часто сполучаються слова. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що навіть деякі частотні колокації є лінгвоспецифічними, що може становити труднощі при їх відтворенні мовою перекладу. Це дозволяє виявити відмінності в сприйнятті навколишнього світу носіями певної мови, а також проливає світло на взаємозв’язок мови і мислення, що є актуальними проблемами у межах антропометричного підходу до аналізу лінгвістичних явищ.

COLLOCATIONS WITH THE “DESPAIR” COMPONENT IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES AND SOME PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION

Petrenko Ye. M.

Postgraduate Student

*O. O. Potebnia Institute of Linguistics
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Mykhaila Hrushevskoho str., 4, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0254-1241
ievgeniiapetrenko1991@gmail.com*

Key words: *collocations, idiom, phraseological unit, “despair” emotion, linguistic corpus, metaphorization*

This paper presents the results of the research of collocations that include a lexical item with semantics of ‘despair’ in English, German and Ukrainian, as well as highlights some peculiarities of their translation through the prism of analysis of the internal form of collocations elements. The research was carried out by using structural-functional and distributive analysis with elements of a cognitive approach. The research material was selected by using continuous sampling method from the national linguistic corpora of Ukrainian, English and German, i.e. General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian, British National Corpus, Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache, respectively. The paper considers both the established, codified collocations recorded in lexicographic sources, and typical combinations of words based on their frequency in the above-mentioned linguistic corpora. The term “collocation” is presented in Ukrainian linguistics relatively recently and, therefore, it has not been established yet and is interpreted in a wide sense. This paper provides its clarified definition and criteria for distinguishing it from such related terms as “idiom” and “phraseological unit”. Collocations are in the transition zone between lexis and phraseology because they do not have a clear metaphorization. Based on the available classifications of collocations on various features, collocations with the “despair” component are classified in English, German and Ukrainian according to their lexical composition, indicating the peculiarities of their translation depending on the group to which the collocation belongs. Since the lexical meaning of a word can be influenced by both the context and syntagmatic partners of a word, vocabulary units can acquire new meanings or shades of meaning in speech. Therefore, linguistic corpora offer a fruitful material for analysis, because they help to identify in which way and how often words are combined. As a result of the research, it has been found out that even some frequent collocations are linguospecific, which can create problems for their translation. This allows identifying differences in the perception of the world by native speakers of a particular language. Moreover, it enables establishing the relationship between language and thinking, which constitute relevant issues within the anthropometric approach to the analysis of linguistic phenomena.

Термін «колокація» увійшов у науковий обіг відносно недавно, однак історія вивчення невідомих словосполучень нараховує майже століття. Окремі аспекти колокацій досліджувалися в працях таких вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, як Ю.Д. Апресян, Ш. Баллі, В.В. Виноградов, Л.М. Іорданська, М.П. Кочерган, В.М. Телія та ін. У слов'янській лінгвістичній традиції термін «колокація» не закріпився остаточно, тому спо-

стерігається співіснування синонімів (невільне сполучення, стійке сполучення, стабільний контекст, стабільна сполука, фразема, багатослівна конструкція тощо).

Мета цієї розвідки – встановити особливості вживання та відтворення колокацій з компонентом «розпач» в англійській, німецькій та українській мовах. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) окреслити

поняття «колокація», висвітлити його ознаки; 2) класифікувати колокації з компонентом «розпач» за їх лексичним складом; 3) простежити розвиток семантики компонентів колокацій; 4) висвітлити особливості відтворення компонентів колокацій засобами мови перекладу. **Об'єктом** дослідження є колокації з компонентом «розпач» в англійській, німецькій та українській мовах. **Предмет** дослідження – структура колокацій, внутрішня форма їх компонентів та відтворення їх засобами мови перекладу. **Матеріал** дослідження було відібрано з національних лінгвістичних корпусів української, англійської та німецької мов («Генеральний регіонально анований корпус української мови», “British National Corpus”, “Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache”) методом суцільної вибірки.

У словнику “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” наводиться таке визначення поняття «колокація»: комбінація слів у мові, котра часто трапляється, частіше, ніж це могло б трапитися випадково [6, с. 293]. У межах лексико-семантичного підходу під колокацією вчені розуміють сполучення слів, у складі якого один компонент є базовим і визначається змістом повідомлення, а другий компонент має широку семантику, що реалізується на фоні першого компоненту і характеризує базове слово, що є семантично ключовим [8, с. 77]. Корпусні лінгвісти вживають цей термін у значенні комбінації слів з високою ймовірністю спільної зустрічальності, що в корпусі відбивається об’єктивними даними частотності.

Поняття *фразеологізм* та *колокація* ототожнюються деякими вченими і розрізняються іншими, оскільки *колокації* перебувають у перехідній зоні, тобто не мають чіткої метафоризації, що і є однією з основних їх відмінностей від фразеологізмів, однак при цьому колокації не є вільними. Слід також розмежовувати поняття *колокація* та *ідіома*. За твердженням І.Р. Гальперіна, значення ідіом не впливає із лексичного значення їх компонентів. Таким чином, в результаті складання компонентів утворюється абсолютно нова лексична одиниця із своїм власним значенням. На відміну від ідіом, у структурі колокації базовий компонент повністю зберігає своє лексичне значення, при цьому змінюється лише його емоційне забарвлення [9]. На лексичне значення слова може впливати як контекст, так і його синтагматичні партнери. Отже, словникові одиниці можуть набувати нових значень чи відтінків значень у мовленні. З огляду на це корпуси текстів слугують плідним матеріалом для аналізу, адже вони допомагають виявити, яким чином і як часто сполучаються слова [7, с. 20] і як це впливає на їх лексичне значення в дискурсах різного плану.

Колокації класифікують за такими ознаками: за головним словом із синтаксичної точки зору, за функціональним стилем та за лексичним складом. У межах цієї розвідки послуговуємося останнім. Колокації традиційно поділяють на лексичні та граматичні. Лексичні колокації – це поєднання іменників, прикметників, дієслів та прислівників. Граматичні колокації – це іменники, дієслова або прикметники в поєднанні з обмеженими прийменниками або граматичними структурами. Ф.Дж. Хаусман пропонує таку класифікацію колокацій: 1) дієслово + іменники; 2) прикметник + іменник; 3) іменник + дієслово; 4) іменник + іменник; 5) прислівник + прикметник; 6) дієслово + прислівник [3]. Для колокацій з компонентом «розпач» актуалізуються переважно перші чотири структури з перерахованих вище:

1) **дієслово + іменники**: англ. *to feel despair; to drive smb to despair; to push into/towards despair; to fall in despair; to bring to despair; to suffer from despair; to be in despair; turn to despair; cause despair* [1]; нім. *zur Verzweiflung bringen, zur/ in die Verzweiflung treiben, in Verzweiflung fallen, zur Verzweiflung führen, in Verzweiflung stoßen, in Verzweiflung stürzen* [4]; укр. *подолати розпач, відчувати розпач, доходити/ доводити до розпачу, впадати в/у розпач, бути у/в розпачі, вкидати у розпач* [10];

2) **прикметник + іменник**: англ. *black despair; bleak despair; deep despair; complete despair; total despair; utter despair; terrible despair* [1]; нім. *volle Verzweiflung, reine Verzweiflung, laute Verzweiflung, tiefe Verzweiflung, letzte Verzweiflung, pure Verzweiflung, schiere Verzweiflung, große Verzweiflung, nackte Verzweiflung, stille Verzweiflung, abgrundtiefe Verzweiflung, ziemliche Verzweiflung* [4]; укр. *цілковитий розпач, повний розпач, глибокий розпач, безмежний розпач, страшний розпач, справжній розпач, холодний розпач, гострий розпач* [10];

3) **іменник + дієслово**: англ. *despair fills, despair leads, despair was caused, despair becomes* [1]; нім. *Verzweiflung überkommen, die Verzweiflung fühlen, die Verzweiflung erleben, in der Verzweiflung sein* [4]; укр. *розпач охоплює, розпач бере, розпач опановує/ оволодіває, розпач проймає, розпач огортає, розпач душить* [10];

4) **іменник + іменник**: англ. *sense of despair; feeling of despair; point of despair; cry of despair; shriek of despair; edge of despair; state of despair; darkness of despair; depths of despair; shadow of despair; cycle/circle of despair; moment of despair* [1]; нім. *Rand der Verzweiflung, Akt der Verzweiflung, Mut der Verzweiflung, Ausdruck der/von Verzweiflung, Schrei der Verzweiflung, Grund zur Verzweiflung* [4]; укр. *сльози/ плач розпачу, хвилина розпачу, дно розпачу, крик розпачу, стогін розпачу, напад розпачу, стан розпачу, межа розпачу, безодня розпачу* [10].

Компонент «розпач» також виступає компонентом граматичних колокацій: англ. *in despair, of despair, with despair, despair at* [1]; нім. *Verzweiflung bei, Verzweiflung über, zur Verzweiflung, vor Verzweiflung, in Verzweiflung, aus Verzweiflung* [4]; укр. *у/в розпачі, з/ від розпачу, до розпачу, розпач через, розпач від / од* [10]. Рівень абстрактності у службових частин мови вищий, оскільки їх складно прив'язати до реальності. Як вже згадувалося вище, тлумачення зв'язного компонента залежить від вільного компонента колокації. Оскільки семантика у прийменника складніша, ніж у повнозначних частин мови, вважаємо за доцільне присвятити цьому питанню окрему розвідку.

Деякі з наведених вище колокацій фіксуються лексикографічно у відповідних тлумачних словниках, тобто вони є усталеними, однак більшість було відібрано за матеріалами лінгвістичних корпусів за їх типовістю та частотністю. З огляду на відносну новизну поняття «колокація» вичерпних словників колокацій української мови або багатомовних словників колокацій не укладено.

Колокації відображають особливості концептуалізації світу носіями певної мови, тому можна стверджувати, що більшість з них мають етнічну специфіку. Деякі особливості перекладу колокацій можна проілюструвати через аналіз словникових дефініцій відповідників, адже різниця внутрішньої форми доводить, що деякі колокації лінгвоспецифічні. Наприклад, англ. колокація *to drive sb to despair* 'доводити до розпачу' містить дієслово *drive* (v.) – 'змусити рухатися; швидко рухатися або просуватися; енергійно просуватися' [5, с.290]; натомість німецькі відповідники *zur Verzweiflung führen; zur/ in die Verzweiflung treiben* ('вести – приведення людини куди-небудь') [11, с. 363], містять такі компоненти: *führen* – 'привести в рух, направляти' [2]; *treiben* – 'рухатися вперед' [2], тобто в англійській мові дієслово *drive*, що є одним із компонентів колокації, означає рушійну силу, як і в німецькій мові дієслова *führen, treiben*, а в українському відповіднику 'доводити – доходити до кінцевого пункту призначення'. Колокації *to push into/towards despair; to fall in despair* 'впадати в/у розпач', – *in Verzweiflung fallen* містять лексеми *to fall* 'рух вниз' [5, с. 343]; *to push* 'застосовувати силу, щоб натиснути або відсунути' [5, с. 726], 'впадати – падати, іти вниз, додолу, спускатися' [12, с. 310–311], *fallen* 'рухатися вниз (через власну вагу), падати, тонути' [2], тобто в англійській мові є колокація, компонентом якої виступає дієслово *push* (штовхати), прямого українського відповідника для цієї колокації немає, для її передачі часто використовується *впадати в/у розпач* (рідше – *доводити до розпачу*), що є відповідником *to fall in despair; in*

Verzweiflung fallen, їх внутрішня форма збігається і означає самостійний рух до низу, у той час як у *push* наявна дія зовнішньої сили, що спричинює рух донизу.

Цікавою є колокація *cycle/circle of despair* (коло/колесо розпачу), адже метафорична концептуалізація розпачу як замкнутого кола притаманна лише англійській мові. Завдяки калькуванню (буквальний переклад відповідного іншомовного елемента) такий образ з'явився в корпусі текстів, перекладених українською мовою, однак у питомих українських текстах він не зустрічається, адже є лінгвоспецифічним. У німецькій мові теж є така етноспецифічна колокація *der Mut der Verzweiflung* 'мужність розпачу', для якої відсутній словниковий відповідник, тому при перекладі також застосовується калькування.

Отже, дослідження колокацій становить одну з важливих проблем сучасного мовознавства. Лексична одиниця набуває певного значення не ізолювано, а лише в контексті, тому передбачуваність поєднання деяких лексем за конкретними правилами комбінаторики та їх відтворюваність допомагає глибше осягнути процес утворення мовних конструкцій. Дослідження їх перекладу крізь призму аналізу внутрішньої форми елементів колокацій відповідника в мові перекладу дозволяє виявити відмінності в сприйнятті навколишнього світу носіями певної мови. Це дозволяє поглибити розуміння взаємозв'язку мови і мислення, що виступає актуальним напрямом досліджень у межах антропометричного підходу до аналізу лінгвістичних явищ. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі випадків оказіональної сполучуваності з компонентом зі значенням «розпач».

ЛІТЕРАТУРА

1. British National Corpus : вебсайт. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення: 16.07.2021).
2. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache : вебсайт. URL: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/f%C3%BChren> (дата звернення: 15.07.2021).
3. Hausmann F.J. Was sind eigentlich Kollokationen? *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. Berlin : de Gruyter, 2004. S. 309–334.
4. Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache : вебсайт. URL: <https://korap.ids-mannheim.de/> (дата звернення: 16.07.2021).
5. Onions C.T., Friedrichsen G.W.S., Burchfield R.W. Oxford dictionary of English etymology. Oxford : Clarendon Press, 1998. 1024 p.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary : Of Current English. Front Cover. A-S / eds. A. S. Hornby, Michael Ashby, Sally Wehmeier. Oxford University Press, 2005. 1780 p.

7. Бобкова Т.В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення колокацій у сучасному мовознавстві. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Т. 17, № 2. С. 14–22.
8. Борисова Е.Г., Захарова О.В. Фразеологическое значение в устойчивых словосочетаниях. *Филологические науки*. 1994. № 4. С. 77–84
9. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. Москва : Издательство литературы на ин. языках, 1958. 459 с.
10. Генеральний регіонально анотований корпус української мови : вебсайт. URL: <http://uacorpus.org/> (дата звернення: 16.07.2021).
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.
12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад. Р.В. Болдирев та ін.; ред. тому В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. 656 с.
5. Onions C. T., Friedrichsen G. W. S., Burchfield R. W. (1998) Oxford dictionary of English etymology. Oxford : Clarendon Press.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary: Of Current English (2005). Front Cover. A-S / eds. A. S. Hornby, Michael Ashby, Sally Wehmeier. Oxford University Press.
7. Bobkova T. V. (2014) *Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyvchennia kolokatsii u suchasnomu movoznavstvi* [Theoretical and methodological approaches to the study of collocations in modern linguistics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. vol. 17, No. 2. pp. 14–22.
8. Borisova E. G. (1994), Zaharova O. V. Frazеologicheskoe znachenie v ustojchivyh slovsochetaniyah [Phraseological meaning in established collocations]. *Filologicheskie nauki*. No. 4. pp. 77–84.
9. Galperin I. R. (1958) *Ocherky po stilistike angliyskogo yazyka* [Essays on English stylistics]. Moscow : Publishing house of literature in foreign languages. [in Russian].
10. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy [General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian]: web-site. Reach via URL: <http://uacorpus.org/> (Date of access: 18.01.2021).
11. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy* (1982) [Etymological vocabulary of the Ukrainian language]: u 7 T. / Red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiiets, O. B. Tkachenko. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv : Naukova dumka. T. 1. [in Ukrainian].
12. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy* (2003) [Etymological vocabulary of the Ukrainian language]: u 7 T. / uklad. R. V. Boldyriev ta in.; red. tomu V.T. Kolomiiets, V. H. Skliarenko. Kyiv: Naukova dumka. T. 4. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. British National Corpus: web-site. Reach via URL: <https://www.english-corpus.org/bnc/> (Date of access: 16.07.2021).
2. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache: web-site. Reach via URL: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/f%C3%BChren> (Date of access: 15.07.2021).
3. Hausmann F. J. (2004) Was sind eigentlich Kollokationen? In: *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. Berlin: de Gruyter, S. 309–334.
4. Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache: web-site. Reach via URL: <https://korap.ids-mannheim.de/> (Date of access: 16.07.2021).